

Négy helységnév-magyarázat

Aknaszlatina. A Felső-Tisza jobb partján, Máramarosszigettel átellenben fekvő, ma Kárpát-Ukrajnához (SZU) tartozó városjellegű helységnek 1975-ben 8400 lakosa volt (SzovEncikl.³ 24: 162). A helységnévtárak, helytörténeti lexikonok és más kézikönyvek adatai szerint a lakosság nemzetisége 1773-ban, 1786-ban és 1799-ben román (LexLoc. 134; Korabinsky 713; Vályi 3: 418), 1839-ben és 1851-ben román—kárpátukrán (Fényes: MoStatGeogr. 4: 203; Fényes: MoGSz. 4: 143), 1892-ben Aknaszlatináé (Szlatyine-Okna) magyar—román, az akkor önálló helységnek számító Faluszlatináé (Szlatyine sat) viszont román, német és magyar volt (Hnt. 942, 1099). Az 1932-ben Prágában közzétett Masaryk-*slovník naučný* (6: 680) a csehszlovák népszámlálás alapján 1921-ben a Faluszlatinával még nem egyesített Aknaszlatinán (Slatinské Doly) 82% magyar lakosságról tud, az 1930-ban összeszámlált 2610 lakos nemzetiségi megoszlását pedig a következőképpen adja meg: 60% magyar, 33% csehszlovák, 14% kárpátukrán, 1% zsidó és 3% egyéb. Ez utóbbi számokban valahol hiba van, hiszen összeadva 111-et tesznek ki a várható 100 helyett. Mindenesetre feltűnő a magas magyar részarány, valamint a külön nyilván tartott románság hiánya. Aknaszlatinát és Faluszlatinát 1941-ben egyesítették *Aknaszlatina* néven. 1944-ben a 8941 főnyi lakosság anyanyelvi megoszlása a következő volt: magyar, jiddis, román (Hnt. 71). Minthogy a felsorolásban nem szerepel a ruszin (rutén), részarányuk nem érhette el a 10%-ot. Jelenleg Aknaszlatinán ukrán, orosz, magyar és román iskolák működnek (ZakarpObl. 632).

A helység nevének fontosabb történeti adatai: 1405: *Zlatina* (ZsigmOkl. 2/1: 497); 1409: *Zlathina* (Bélay: Már. 201); 1773: *Szlatina, Szlattyina, Szolotvina* (LexLoc. 134); 1808: „*Szlatina-akna* h. *Kostel-Solotwinsky rut. Akna* val.” (Lipszky: Rep. 1: 651); 1863: *Akna-Szlatina* (Sóbánya telep)” Hnt. 120); 1892: „*Akna-Szlatina* (Szlatyine-Okna)”, „*Falu-Szlatina* (Szlatyine sat)” (Hnt. 942, 1099); 1935 körül: *Selo Slatina, Slatinské Doly* (Jaroslav Dostál: *Země Podkarpatoruská*. 1: 300 000-es térkép).

A *Szlatina* helynév román eredetű; vö. román *Slatina* 'Aknaszlatina' (l. fent). A román helynév köznévi előzménye a déli szlávból (*slatina* 'sósforrás') átvett román *slătînă* 'ua.', amelyből román névadással számos helynév keletkezett (Iordan: *TopRom*. 125). Aknaszlatina esetében kárpátukrán előzményről nem lehet szó, mert a *slătina* 'sósforrás' csupán a kárpátaljai hucul nyelvjárásban használatos, s ott is román jövevényszóként (Jurkowski: UTH. 41). Az ukránban a 'sóskút, sósforrás' jelölője *солотвина*. Ebből alakult Aknaszlatina kárpátukrán neve: *Солотвина*. A román—kárpátukrán *Солотвина*: : 'Aknaszlatina' alakpár a párhuzamos román—kárpátukrán névadás érdekes példája. — A magyar *Aknaszlatina* előtagja sóbányászattal kapcsolatos. A régi magyarban a sóbányának *akna* volt a neve (vö.: *Aknasugatag, Désakna, Mezőakna, Vizakna*: FNESz.⁴). A *bánya* (vö. *Abrudbánya, Bakabánya, Bélabánya, Besztercebánya, Breznóbánya, Gölnicbánya, Kapnikbánya, Körmöcbánya, Nagybánya, Selmezbánya*

stb. FNESz.⁴) a régiségben mindig ércbányát jelölt. (L. Kniezsa: SzlJsz. 77.) *Aknaszlatina* utótagjának rokonságához l. *Kisszalatna, Slatnik: Szalatna, Szalatnak, Szalatnya* (FNESz.⁴).

Az aknaszlatinai kincstári sóbányatelepet, tehát a Faluszlatinától elkülönült tulajdonképpeni Aknaszlatinát korábban *Handál*-nak is hívták; vö. 1839: „A’ k. kincstár, mellynek itt jövedelmes sóbányái vannak csak annyi földdel bír, melly az épületekre, ’s legelőre megkivántatik. Ezt *Handálnak* nevezik, s 392 romai, 520 görög katholicust számlál, kik mindnyájan bányászok, tiszttek, vagy kézművesek és szolgák” (Fényes: MoStatGeogr. 4: 203; l. még 1851: Fényes: MoGSz. 4: 143.).

A ’bányatelep’ értelemben másutt, így Szatmár megyében [1809: *Alsó-Handal*: Gregor: Bergb. 48; 1846: *fölső handalban* gr.: uo.; 1862: *Illoba és Handal*: Hnt. 380; 1882: *Handal*: ’Illoba bányatelepe’: Juhos: Hnt. 115; 1887/1908: *Illoba-Handal, Felső Handal, Alsó-Handal*: Nagy Bánya. 1: 75 000-es térkép; 1889/1890: *Illoba-Handal, F.-Handal, A.-Handal*: Gönczy—Kogutowicz: Kézi atl. *Szatmár vm.* a.], de még Máramarosban is [1880: *Bustyaháza-falu, Handel*: Hátsek: MegyTérk. *Máramaros m.* a.; 1882: *Handal*: Juhos: Hnt. 115; 1888/1890: *Bustyaháza handal*: Gönczy—Kogutowicz: Kézi atl. *Máramaros m.* a.; 1893: *Handal-B(ustyaháza)*: PallasLex. 4: 17; l. még Mező: Hiv-Hn. 238] használatos *handal* ~ *handál* nyelvi forrása a német *Handel* ’bánya, bányauzem’ (Gregor: Bergb. 44), amely a *handeln* ’cselekszik’ ige postverbaléja; tkp. értelme ’az a hely, ahol cselekednek, dolgoznak’. A szlovák *handel* ’bányauzem’ ugyancsak a németből való. Vö. 1880: *Handel* ’vasbányatelep Sáros megyében Óruzsintól északra’ (Hátsek: MegyTérk. *Sáros m.* a.); 1882: *Handely* ’ua.’ (Juhos: Hnt. 115).

A magyar földrajzi köznevek sorában nyilván kell tartanunk a *handal* ’bányatelep’ főnevet is. Magyar voltát a hangrendi kiegyenlítődés szavatolja.

Bodos. A székelyföldi Erdővidéken, Nagybacontól délnyugatra fekvő helység fontosabb történeti adatai a következők: 1459: *Bozos* (Barabás: SzékelyOkl. 92); 1567: *Bodos* (Suciu 1: 88).

Pusztá személynévből keletkezett magyar névadással; vö.: 1138/1329: *Bodus* (MNy. 32: 132); 1202—3 körül/15. sz.: *Bodos* (Sztp. KritJ. 1: 65; l. még Fehértói: Árp-KSzn. 56). Az alapul szolgáló személynév a magyar *Bod* (1211: *Bod*: (1211: *Bod*: PRT. 10: 503] személynévnek az -s képzős származéka. L. *Batida* és *Tarnabod* (FNESz.⁴) szócikkét. Orbán (Szék. 1: 216) szerint is „*Bodos* . . . ily nevű székely ős nevét tartja fenn”.

Az 1459. évi *Bozos* névalak tollhibaként vagy hibás olvasatként magyarázható. Kevésbé valószínű, hogy a régi *boz* ’bodza’ [1309: ab arbore *Buz*: MNy. 10: 39] fanév -s képzős származékával van dolgunk ’bodzafás hely’ értelemben. L. *Bodzás, Bóz, Buzd, Buziásfürdő, Fertőboz* (FNESz.⁴) szócikkét.

A román *Bodos* ’Bodos’ a magyarból való.

Csonkapapi. Az egykori Bereg vármegyében, Bátyútól délkeletre található, ma Kárpát-Ukrajnához (SZU) tartozó helység fontosabb történeti adatai a következők: 1319: ? *Keralpopa* (Györffy 1: 546); 1404: *Papy* (ZsigmOkl. 2/1: 413); 1553: *Chonka-Papy* (Dézsm. 160).

A *Papi* helységnév tkp. értelme ’pap pirtoka, papé’. A megkülönböztető szerepű *Csonka*-előtag egykori birtokosra utal; vö.: 1208/1359: *Chon[ka]* (UrkBurg. 1: 53); 1320: „Ladizlai dicti *Chunka*” személynév (OklSz. 136; l. még NytudÉrt. 68. sz. 77). A *Csonka*-névelemhez l. még *Csonkahegyhát, Csonkamindszent, Csonkás, Herceghalom* (FNESz.⁴), a *Papi*-hoz l. *Füzespátelek, Hejőpapi, Márokpapi, Papitánya, Papkeszi, Paprkörmösd, Papod, Paptamási, Paptelke, Papvásári, Szilágyapátelek* (FNESz.⁴) szócikkét. — Az 1946-ban hivatalossá tett ukrán *Понізе* ’Csonkapapi’ (ZakarpObl. 166) tudatos ukránosítás eredménye.

Magyarhermány. A székelyföldi Erdővidéken Nagybacontól északra található helység fontosabb történeti adatai a következők: 1566: *Hermány* (Suciu 1: 287); 1576: *Hermány* (uo.); 1760—2: *Magyar Hermány* (uo.).

A *Hermány* helynév pusztá személynévből keletkezett magyar névadással; vö. 1138/1329: *Herman* (MNY. 32: 134). Az alapjául szolgáló személynév a német *Herman* (Först.² 774) átvétele. A lakosság nemzetiségére utaló *Magyar-* előtag *Szászhermány* (FNESz.⁴ II, 530) előtagjával van korrelációban (Orbán: Szék. 1: 217). L. még *Hermán-szeg*, *Hermány*, *Sztankahermány*, *Tapolyhermány* (FNESz.⁴) szócikkét.

A román *Härmanul Unguresc* 'Magyarhermány' részfordítás a magyarból. Az újabb román *Herculian* (tkp. 'Herculaneum') tudatos átformálás antik mintára.

Kiss Lajos

Népi helynév-etimológiák

1. Már az első ránk maradt történetírói munkákban is számos furfangos névmagyarázat található: a szerzők sokféle ötlettel, szívesen boncolgatják az előkerülő személy-, nép-, ill. leggyakrabban helynevek eredetét. Anonymus pl. *Munkács* nevét a *munka* szóra vezeti vissza, (*Pusztá*)*szer*-ről pedig megjegyzi, hogy az elnevezés annak emlékét őrzi, hogy a honfoglaló magyarok itt ejtették *szer*-ét az ország ezernyi dorgának. A Képes Krónika elbeszéli, hogy András — a magyar királyok szokott bőkezűségével — többek között kétezer szalonnával, ezer birkával, borral pecsételte meg békekötését a német császárral, mire a német sereg egy része holtra ette és itta magát, a többiek pedig — a béke örömeire — pajzsukat, *vért*-jeiket elhajigálva siettek haza; ezzel szolgáltatva nevet a *Vértés* hegységnek.

A nevek eredetének ez a népetimológias módszerű magyarázata mind a mai napig igen elterjedt: legfőképpen a történeti mondák szolgáltatnak rá bőséges anyagot. (Idézendő példáim Dobos Iona készülő mondatakatalógusából valók, adataikat l. ott.)

A *népetimológia* terminust a nyelvészeti szakirodalom annak a szóalkotási módnak a megjelölésére foglalta le, amelyben a nyelvi közösség vagy annak egy csoportja a szokatlan, idegenszerű vagy csak nem egészen világos funkciójú szót, szóelemet hasonló hangzású, de ismert jelentésű elemmel cseréli föl. Így keletkezett pl. *mariskafa* szavunk (a latin *tamariscus*-ból), a tréfás használatú *ugrómókus* (a latin eredetű *agronómus*-ból), így lett a *görgödínnye* *görgödínnyé*-vé, *keménymag*-gá a *köménymag*.

Az emlegetett névmagyarázati mód is voltaképpen népetimológia, méghozzá a szó eredetibb értelmében: népi etimologizálás, a nevek eredetének hétköznapi — azaz nem tudományos igényű — boncolgatása, amely a nevek alakjából kiindulva próbálja származásukat, eredeti jelentésüket felfedni; leginkább a mesélő és hallgatósága szórakozására.

2. A népi névmagyarázatok a néveredet forrása szerint három típust képviselnek. Az egyes típusokon belüli mondák egyik része a helyneveket a magyarság valamely hősi korszakához, kiemelkedő személyiségéhez köti, s többnyire az egyéb mondatípusokban fellelhető elemekből építkezik. Másik része helyi hírességekhez vagy a hétköznapi néven nem nevezett szereplőkhöz, mindennapi tárgyakhoz, cselekedetekhez, mondásokhoz kapcsolódik.

a) A leggazdagabb típus mondai néveredeztetései egykor elhangzani vélt szavakat idéznek, melyek később az elhangzás helyének nevévé váltak. Árpád fejedelem meglátva *Mártély* térségét, így lélegzett fel: „Itt már *térünk*, mert itt már van hely!”; mások úgy